

Berland proti Francii, rozsudek ze dne 3. 9. 2015 - K uplatnění zásady zákazu retroaktivity v případě ochranných opatření

Stěžovatel: Berland

Žalovaný stát: Francie

Číslo stížnosti: 42875/10

Datum: 03.09.2015

Článek Úmluvy: čl. 7 odst. 1

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: ochranné léčení, přísnější trest, retroaktivita, trestní odpovědnost, trestní řízení

Český právní řád: § 3 odst. 2, § 36, 99, 100 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Významnost: 2

K uplatnění zásady zákazu retroaktivity v případě ochranných opatření

Autorský komentář:

Trestní zákoník vychází z dualismu trestních sankcí, když rozlišuje jejich dvě kategorie - tresty a ochranná opatření. V souladu s názorem obsaženým v předkládaném rozhodnutí ESLP i v České republice ochranná opatření nejsou pokládána za tresty, na které se aplikuje zásada zákazu retroaktivity (srov. § 3 odst. 2 tr. zákoníku). Soud rovněž zdůraznil autonomní přístup v trestněprávní úpravě jednotlivých členských států přijaté za účelem ochrany společnosti před rizikem představovaným nebezpečnými pachateli s tím, že stejný typ opatření může být kvalifikován jako trest v jednom členském státě a jako ochranné opatření, na nějž se neuplatní zásada zákazu retroaktivity, ve státě jiném.

Cíle uložení ochranného opatření ve formě ústavního ochranného léčení nebo zabezpečovací detence jsou především preventivní a léčebné; kromě toho pochopitelně jde též o zabránění opakování podobných pro společnost nebezpečných aktů. Vnitrostátní úprava také stanoví podmínky, za nichž dochází k přezkoumání potřeby dalšího trvání těchto opatření s možností jejich ukončení (srov. § 99 a 100 tr. zákoníku a § 351 až 357 tr. ř.).

SKUTKOVÝ STAV

Dne 12. 9. 2007 stěžovatel pobodal svou bývalou přítelkyni, která následně zemřela na rozsáhlé krvácení, přičemž kromě bývalé přítelkyně napadl dvě další osoby. O dva dny později s ním bylo zahájeno trestní stíhání za vraždu bývalé přítelkyně a újmu na zdraví dvou dalších osob. Stěžovatel byl nejdříve předběžně zajištěn a následně umístěn do specializovaného nemocničního zařízení. Z

psychiatrických vyšetření vyplynulo, že stěžovatel trpěl v době činů psychickou poruchou, která potlačila jeho rozpoznávací schopnosti a schopnost ovládat své jednání ve smyslu § 122-1 trestního zákoníku (§ 5-7).

V září 2008 se státní zástupce obrátil na soud se žádostí o konstatování trestní neodpovědnosti pachatele v souladu se zákonem ze dne 25. 2. 2008 o zabezpečovací detenci a prohlášení trestní neodpovědnosti z důvodu psychické poruchy (dále jen „zákon ze dne 25. 2. 2008“). Rozsudkem ze dne 18. 12. 2008 konstatoval vyšetřovací senát, že vůči stěžovateli existovaly dostatečné důkazy pro závěr, že „dobrovolně způsobil smrt C. G.“ a že z důvodu psychické poruchy, která potlačila jeho rozpoznávací schopnosti a schopnost ovládat své jednání, nebyl za předmětné činy trestně odpovědný. V souladu s relevantními ustanoveními zákona ze dne 25. 2. 2008 soud nařídil ochranné léčení a uložil dvacetiletý zákaz kontaktovat poškozené a držet zbraň (§ 8-12).

Stěžovatel podal proti uvedenému rozhodnutí dovolání ke Kasačnímu soudu s poukazem na porušení čl. 6 a 7 Úmluvy, jelikož mu byla uložena ochranná opatření, která by se na něj při použití právní úpravy účinné v době spáchání skutků nevztahovala. Generální advokát přitom ve svém stanovisku zdůraznil, že nebylo možné konstatovat, že by stěžovatel spáchal dotčené skutky „dobrovolně“, jelikož fakt, že byl shledán trestně neodpovědným, brání závěrům ohledně vnitřního psychického vztahu k jednání, a požadoval proto odstranění výrazu „dobrovolně“ z rozsudku vyšetřovacího senátu. Rozsudkem ze dne 14. 4. 2010 Kasační soud uvedené námitky generálního advokáta vyhověl, současně však dovolání zamítl a konstatoval, že zásada uložení trestu na základě zákona účinného v době spáchání činů se neuplatní na ochranná opatření v případě konstatování trestní neodpovědnosti (§ 13-16).

PRAVNÍ POSOUZENÍ

K porušení čl. 7 Úmluvy

24. S poukazem na čl. 7 odst. 1 Úmluvy stěžovatel namítá retroaktivní použití zákona ze dne 25. 2. 2008. Relevantní část tohoto ustanovení zní:

„1. Nikdo nesmí být odsouzen za jednání nebo opomenutí, které v době, kdy bylo spácháno, nebylo podle vnitrostátního nebo mezinárodního práva trestným činem. Rovněž nesmí být uložen trest přísnější, než jaký bylo možno uložit v době spáchání trestného činu.“

...

1. K přípustnosti
2. Vláda se domnívá, že opatření uložená stěžovateli na základě § 706-135 a 706-136 trestního řádu nepředstavují „tresty“ ve smyslu čl. 7 Úmluvy a že stížnost by měla být prohlášena za nepřijatelnou jako *ratione materiae* neslučitelná s ustanoveními Úmluvy, a to na základě čl. 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy.
3. Stěžovatel se s názorem vlády neztotožňuje a tvrdí, že prohlášení trestní neodpovědnosti a ochranná opatření, která jej doprovázela, představují „trest“, na který se vztahuje zásada zákazu retroaktivity obsažená v čl. 7 odst. 1 větě druhé.
4. Soud se domnívá, že výjimka neslučitelnosti stížnosti *ratione materiae* je za daných okolností úzce spjata s meritem stížnosti ve smyslu čl. 7 Úmluvy. Rozhodl tedy o jejím sloučení s projednáním věci samé. Soud navíc konstatoval, že stížnost není zjevně neopodstatněná ve smyslu čl. 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy. Nevztahuje se na ni navíc žádný další důvod nepřijatelnosti, prohlašuje ji tedy za přijatelnou.
5. K použití čl. 7 Úmluvy

...

2. Hodnocení soudu
3. Soud připomíná, že pojem „trest“ obsažený v čl. 7 odst. 1 Úmluvy má, stejně jako pojmy „občanská práva nebo závazky“ a „trestní obvinění“ obsažené v čl. 6 odst. 1, autonomní význam. Aby byla ochrana poskytnutá čl. 7 účinná, musí mít Soud možnost jít nad rámec toho, jak se věci jeví, a sám posoudit, zda konkrétní opatření představuje „trest“ ve smyslu tohoto ustanovení (Welch proti Spojenému království, č. 17440/90, rozsudek ze dne 9. 2. 1995, § 27).
4. Formulace čl. 7 odst. 1 věty druhé naznačuje, že výchozí bod pro každé hodnocení existence „trestu“ spočívá v určení toho, zda bylo předmětné opatření uloženo v návaznosti na odsouzení za trestný čin. V tomto ohledu mohou být klíčové i další prvky: povaha a cíl předmětného opatření, jeho kvalifikace ve vnitrostátním právu, řízení spojené s jeho přijetím a výkonem, stejně jako jeho závažnost (Welch, citováno výše, § 28, a M. proti Německu, č. 19359/04, rozsudek ze dne 17. 12. 2009, § 120). Závažnost opatření není nicméně sama o sobě rozhodná, jelikož mnoho netrestních opatření preventivní povahy má na dotčenou osobu zásadní dopad (Welch, citováno výše, § 32; a Van de Velden proti Nizozemsku, č. 29514/05, rozhodnutí ze dne 7. 12. 2006).
5. Soud již ve své judikatuře stanovil rozdíl mezi trestem, jakým je zabezpečovací detence v německém právu (M., citováno výše, a odst. 18 rozsudku) a ochranným opatřením, které nespadá pod čl. 7 Úmluvy, jako je zápis osoby na soudní seznam pachatelů sexuálních a násilných trestných činů (Gardel proti Francii, č. 16428/05, rozsudek ze dne 17. 12. 2009). Připomíná, že rozhodl, že zabezpečovací detence je trestem, a to zejména s ohledem na to, že byla nařízena po odsouzení za pokus o vraždu a loupež a sledovala spíše sankční než preventivní cíl, zohlednil rovněž výkon v obyčejném vězení, absenci specializované péče s účelem snížit nebezpečnost dotčené osoby, nařízení detence na neomezenou dobu a její nařízení a provedení výkonu soudy aplikujícími tresty, které jsou součástí systému trestní justice (M., cit. výše, § 124-131).

Toto odlišení musí být nicméně použito opatrně, jelikož trestněprávní úprava členských států přijatá za účelem ochrany společnosti před rizikem představovaným nebezpečnými pachateli se liší. Stejný typ opatření může být kvalifikován jako trest v jednom členském státě a jako ochranné opatření, na nějž se neuplatní zásada zákonnosti trestu, ve státě jiném (M., citováno výše, § 74 a 126).

39. V projednávaném případě musí Soud posoudit, zda je nutné předmětná opatření, tedy ochranné léčení a ochranná opatření uložená v souladu s § 706-136 trestního řádu, kvalifikovat jako tresty, na které se vztahuje zásada zákazu retroaktivity obsažená v čl. 7 odst. 1 věte druhé.
40. S ohledem na kritéria stanovená ve své judikatuře přísluší Soudu nejdříve stanovit, zda byla předmětná opatření uložena v souvislosti s odsouzením za trestný čin. V tomto ohledu Soud poznamenává, že daná opatření byla vyšetřovacím senátem uložena potom, co byl stěžovatel prohlášen trestně neodpovědným z důvodu psychické poruchy. Pokud již stanovil, že prohlášení trestní neodpovědnosti porotním soudem stěžovateli nebrání domáhat se postavení oběti, aby uplatnil své právo na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 odst. 1 Úmluvy (G. proti Francii, č. 27244/09, rozsudek ze dne 23. 2. 2012, § 46), je potřeba připomenout, že ve smyslu čl. 7 odst. 1 závisí kvalifikace trestu na tom, zda bylo předmětné opatření uloženo v návaznosti na trestní odsouzení. V předmětném případě Soud podotýká, že vyšetřovací senát vydal rozsudek, kterým na straně jedné deklaroval, že existují dostatečné důkazy usvědčující stěžovatele ze spáchání dotčených činů, a současně konstatoval, že z důvodu psychické poruchy, která potlačila jeho rozpoznávací schopnosti a schopnost ovládat své jednání, nebyl trestně odpovědný. Tento soud upřesnil, že „... prohlášení o existenci dostatečných důkazů usvědčujících ze spáchání činů kladených za vinu, nepředstavuje odsouzení, nýbrž

konstatování stavu s určitými právními následky..." (odst. 12). Ústavní rada již dříve stanovila, že „prohlášení o existenci dostatečných důkazů o spáchání činů kladených za vinu“ nepředstavuje „posouzení spáchání skutků“ a že „rozhodnutí o prohlášení trestní neodpovědnosti z důvodu psychické poruchy nemá charakter sankce“ (viz odst. 22 rozsudku; viz, a contrario, kupř. věc Achour proti Francii, č. 67335/01, rozsudek velkého senátu ze dne 29. 3. 2006, kde stěžovatel tvrdil, že jeho odsouzení za recidivu se zakládalo na retroaktivním použití trestního zákona v rozporu s čl. 7 Úmluvy).

41. Soud rovněž poznamenává, že debata vnitrostátních soudů o konstatování vyšetřujícího senátu o „existenci dostatečných důkazů o spáchání činů kladených za vinu“ při aplikaci § 706-125 trestního řádu byla vyřešena Kasačním soudem, který považoval za nezbytné odstranit slovo „dobrovolně“ z daného prohlášení s ohledem na to, že vnitřní psychický vztah k jednání v případě potlačení rozpoznávacích schopností stíhané osoby nepřicházel do úvahy. Generální advokát zohlednil, že stav trestní neodpovědnosti byl překážkou pro to, aby se soud vyjádřil k „trestnímu charakteru“ činů ve smyslu zákona. Doplnil, že v dané situaci mohl být posouzen jedině materiální prvek trestného činu „zbavený jeho represivní konotace“ (viz odst. 14 rozsudku).
42. Na základě výše uvedeného se Soud domnívá, že sporná opatření přijatá vůči stěžovateli, jenž byl prohlášen za trestně neodpovědného z důvodu psychické poruchy, nebyla nařízena po odsouzení za „trestný čin“. V tomto ohledu připomíná, že již rozhodl, že internace upravená belgickým zákonem o sociální péči ve vztahu k osobám s psychickými poruchami prohlášenými za trestně neodpovědné nemohla být uvězněním v důsledku „odsouzení“ ve smyslu čl. 5 odst. 1 písm. a) Úmluvy (Claes proti Belgii, č. 43418/09, rozsudek ze dne 10. 1. 2013, § 110; Moreels proti Belgii, č. 43717/09, rozsudek ze dne 9. 1. 2014, § 43).
43. Ve vztahu ke kvalifikaci dotčených opatření ve vnitrostátním právu uložených stěžovateli na základě § 706-135 a § 706-136 trestního řádu Soud navíc zdůraznil, že ve Francii nejsou považována za tresty, na které se aplikuje zásada zákazu retroaktivity. I když opatření ochranného léčení upravené v § 706-135 trestního řádu není zákonem explicitně označeno za ochranné opatření, zákonodárce za takové označil opatření z § 706-136. Oběžníkem ze dne 8. 7. 2010 upřesnil, že opatření upravená v § 706-136 trestního řádu nemohou být uložena jako sankce (viz odst. 20 rozsudku). Kasační soud od rozsudku ze dne 16. 12. 2009 judikuje, že daná opatření nepředstavují tresty (odst. 23 rozsudku).
44. Ve vztahu k povaze a cíli ochranného léčení Soud poznamenává, že může být uloženo, pouze pokud z psychiatrického posudku plyne, že duševní porucha osoby prohlášené za trestně neodpovědnou „vyžaduje péči a ohrožuje bezpečnost osob nebo vážným způsobem ohrožuje veřejný pořádek“. V předmětném případě tak mělo umožnit stěžovateli, umístěnému do specializovaného nemocničního zařízení, nikoli do obyčejného vězení (a contrario, M. citováno výše, rozsudek, ve kterém Soud zdůrazňuje, že dosažení cíle prevence kriminality zahrnuje zvláštní péči ve specializovaném zařízení, § 127-129), léčbu a mělo předcházet opakování činu. Soud navíc uvádí, že jak plyne z § 706-135, D. 47-29-1 a D. 47-29-3 trestního řádu, režim ochranného léčení je stejný jako režim pro psychiatrickou péči na základě rozhodnutí představitelů státu v okrese (viz kupř. Patoux proti Francii, č. 35079/06, rozsudek ze dne 14. 4. 2011, § 45). Soud rovněž zohledňuje, že o ukončení hospitalizace lze kdykoli požádat soudce pověřeného propouštěním na svobodu a rozhodováním o vazbě, a to v souladu s příslušnými ustanoveními zákoníku veřejného zdraví (§ D. 47-29-1 trestního řádu, odst. 20 rozsudku). Daný soudce tedy rozhodne na základě stanoviska komise složené ze dvou psychiatrů a zástupce nemocničního personálu s ohledem na pacienta a po vyžádání dvou znaleckých posudků od psychiatrů. Soud z toho dovozuje, že ochranné léčení, jehož délka není předem stanovena, má preventivní a léčebné cíle bez represivních prvků a že toto opatření nepředstavuje sankci. Soud v tomto ohledu na straně stěžovatele neobjevil žádné indicie vedoucí ke kvalifikaci opatření jako trestu. Samotný dopis prefekta adresovaný lékařům specializovaného nemocničního zařízení, ve kterém je umístěn (odst. 16 rozsudku), ukazuje, že jeho stav se vyvíjí

a jeho nebezpečnost je pravidelně hodnocena. Navíc neprokázal, že by se se žádostí o ukončení opatření obrátil na soudce pověřeného propouštěním na svobodu a rozhodováním o vazbě.

45. Souběžně s rozhodnutím o prohlášení trestní neodpovědnosti pachatele vyšetřující senát uložil dvě další ochranná opatření, a to dvacetiletý zákaz kontaktovat poškozené a držet zbraň. V tomto ohledu Soud poznamenává, že na základě § D. 47-29-6 trestního řádu lze daná opatření uložit, pouze pokud jsou nezbytná z důvodu prevence zopakování činů ze strany osoby prohlášené za trestně neodpovědnou, z důvodu ochrany této osoby, oběti nebo rodiny oběti nebo z důvodu zabránění rušení veřejného pořádku (odst. 20 rozsudku). Daná opatření jsou nařízena na základě psychiatrického posudku a nesmí bránit péči, která je osobě poskytnuta. Soud dále poznamenává, že i když jsou daná opatření časově omezena, což z nich dle stěžovatele činí tresty, může stěžovatel požádat soudce o jejich zrušení nebo změnu, o které rozhodne na základě psychiatrického posudku (§ 706-137 trestního řádu, odst. 20 rozsudku). Pro Soud z toho plyne, že nařízení daných opatření a kontrola jejich uplatnění ze strany soudu má preventivní účel. Stěžovatel nepoukázal na žádný konkrétní prvek, který by demonstroval sankční charakter daných opatření. Neprokázal ani, že se obrátil na soudce nebo a fortiori že by soudce odmítl zohlednit vývoj jeho psychického stavu a dovodil z něj příslušné následky. Soud konečně zdůrazňuje, že pokud by byl stěžovatel vystaven trestu odnětí svobody v délce trvání dvou let a pokutě v případě nedodržení těchto opatření, uplatnilo by se jiné řízení (mutadis mutandis, Gardel, citováno výše, § 44) a sankce by se použily dle § 706-139 trestního řádu pouze „s výjimkou ustanovení prvního odstavce § 122-1 trestního řádu“, což znamená, že by se uplatnily vůči osobám, které v momentě, kdy zákazy porušily, byly za své činy trestně odpovědné (odst. 22 rozsudku).
46. S ohledem na výše uvedené se Soud domnívá, že prohlášení trestní neodpovědnosti a ochranná opatření, která jej doprovázela, nepředstavují „trest“ ve smyslu čl. 7 odst. 1 Úmluvy a musí být posouzeny jako preventivní opatření, na která se zásada zákazu retroaktivity upravená v tomto článku nevztahuje.
47. Článek 7 odst. 1 Úmluvy se tedy na projednávanou věc nevztahuje a Soud se ztotožňuje s námitkou vlády. V důsledku toho nedošlo k porušení předmětného ustanovení.

VÝROK

Z těchto důvodů Soud

1. Většinou prohlašuje stížnost na přijatelnou;
2. Jednomyslně slučuje s rozhodnutím o věci samé námitku vlády o neslučitelnosti stížnosti *ratione materiae* s Úmluvou;
3. Rozhoduje, pěti hlasy proti dvěma, že čl. 7 není použitelný a že k porušení tohoto ustanovení nedošlo.

ODDĚLENÁ STANOVISKA

Nesouhlasné stanovisko soudce Zupančiče, ke kterému se přidala soudkyně Yudkivska

Ve svém nesouhlasném stanovisku se soudce Zupančič neztotožnil s většinou v závěru ohledně neporušení zákazu retroaktivní aplikace zákona. Při posuzování povahy sankce vycházel z úvah, zda je v trestním právu pachatel trestán pouze za spáchaný trestný čin, nebo je trestán v souvislosti se svou osobností, a zdůraznil problematické posuzování situací, které jsou na pomezí mezi standardní odpovědností za spáchaný skutek a případů, kdy je potřeba určitým způsobem zohlednit osobu pachatele. Na rozdíl od většiny se přitom neztotožnil se závěrem, že projednávaný případ je potřeba odlišit od případu ve věci M. proti Německu, citováno výše, kde bylo konstatováno, že retroaktivní prodloužení opatření bylo v rozporu s čl. 7 Úmluvy. Konstatoval, že většina neposkytla přesvědčivé argumenty, proč se situace ve věci M. proti Německu lišila od projednávaného případu a proč mělo

opatření v německém případě sankční charakter, zatímco ve francouzském nikoli. V tomto směru poukázal na formalistický přístup většiny. Soudce se nakonec vyjádřil k tomu, proč se ve věci Achour proti Francii, citováno výše, ztotožnil s většinou v konstatování, že retroaktivní aplikace zákona o recidivě problematická nebyla, zatímco v projednávané věci takový závěr učinit nemůže. Zdůraznil, že v projednávané věci se nejednalo o nucenou hospitalizaci ve smyslu výše citovaného rozsudku: jednalo se o ochranné léčení nařízené trestním orgánem (vyšetřujícím senátem), které navazovalo na konstatování trestního soudce, že stěžovatel fakticky spáchal dotčené skutky, přičemž ale na rozdíl od věci Achour stěžovatel nebyl shledán vinným za žádný trestný čin.

(Zpracovali JUDr. Antonín Draštík a Mgr. Alžběta Králová)